

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-8885-2019-1-6>

УДК 784.67 : 37.091.32 : 78

Заболотний Іван Петрович,

заслужений діяч мистецтв України, професор, Навчально-науковий інститут культури і мистецтв Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Україна, zabolotnyj@meta.ua;

Карпенко Євген Віталійович,

доцент, Навчально-науковий інститут культури і мистецтв Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Україна, eugen.karpenko@yahoo.com

ДИТЯЧИЙ ПІСЕННИЙ РЕПЕРТУАР: АНАЛІЗ І ВИВЧЕННЯ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглядається проблема пісенного репертуару для молодших школярів у межах вивчення предмета «Мистецтво» у загальноосвітній школі. Аналізуються текстова й музична складові пісень для учнів початкової школи, запропонованих сучасними українськими авторами та використаних у підручниках «Мистецтво» (на прикладі підручників для 1-х класів). Виокремлюються тенденції пісенного репертуару сучасних українських авторів для дитячої аудиторії та особливості їх виконання під «живий» супровід і фонограму. Висвітлюються позитивні та негативні сторони застосування фонограм у музичному навчанні молодших школярів, наводяться методичні поради.

Ключові слова: дитячий пісенний репертуар, молодші школярі, спів, фонограма, «живий» акомпанемент.

Реформування сучасної шкільної освіти на основі концепції Нової української школи покликане корінним чином змінити підходи до навчання, де центральною має стати дитина з її інтересами, уподобаннями. Зміни в навчальних планах, програмах, розкладі, поява нових підручників зумовлює педагогів швидко вчитися й поновлювати свій педагогічний інструментарій, опановувати комп'ютерні технології та

методи взаємодії з учнями в умовах інтегрованого навчання в початковій школі.

Уроки мистецтва у школі, які раніше передбачали предметний та інтегрований варіанти викладання, тепер проводяться на основі інтегрованого підходу, що поєднує дві центральні змістові лінії: музичне, образотворче мистецтво та хореографію, театральне, кіномистецтво. Необхідні фахівці з мистецтва здатні кваліфіковано, а отже якісно,

проводити такі уроки, але високий рівень не завжди досягається вчителями початкової школи. Однак це дискусійне питання ще потребує вивчення й вирішення, як і проблема навчання фахівців – педагогів мистецтва у вишах, тим більше, що успішний досвід такої підготовки в Україні є (зокрема, кафедру мистецької підготовки факультету дошкільної та початкової освіти та мистецтв Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського з 2007 року здійснюється навчання студентів за спеціалізацією «Вчитель інтегрованого курсу «Мистецтво» у початковій школі»).

Навчання мистецтва в загальноосвітній школі сьогодні має низку проблем – не будемо перераховувати їх, а зупинимося на дитячому пісенному репертуарі.

Здійснивши перегляд пісенних творів для дітей шкільного віку, констатуємо: вакуум, що утворився в дитячому пісенному репертуарі на початку 90-х рр. минулого століття, заповнився значною кількістю пісень різноманітного змісту й характеру. Серед авторів, імена яких зійшли на творчому небосхилі в кінці минулого – на початку нинішнього століття, слід назвати А. Жидкевича, В. Ведмедерю, Н. Май, О. Янушкевич, Є. Карпенка, О. Лобову, І. Тарнавську, О. Кульчицьку, А. Мігай, А. Олейнікову, М. Шутя та інших. Характерною особливістю цієї когорти митців є те, що вони є так званими самодіяльними композиторами (окрім А. Мігай, яка має консерваторську освіту), не мають диплома композитора, не перебувають у Національній спілці композиторів, проте розуміють потреби дітей завдяки власній педагогічній практиці. Композитори-професіонали (члени Національної спілки композиторів України), за винятком, мабуть, лише Олександра Злотника та Ірини Кириліної, з невідомих причин проявляють стриманість у створенні пісень дитячого репертуару і тому не представлені в підручниках для першокласників, що вийшли друком у 2018 р. Мабуть тому, в підручниках з мистецтва можна побачити лише твори композиторів-професіоналів старшого покоління: В. Верменича, Т. Попатенко, А. Філіпенка, Б. Фільц та ін.

Те, що на передові позиції виходять композитори-аматори, не є недоліком сьогодення – як правило, це практикуючі керівники хорів, вокальні педагоги, вчителі музичного мистецтва, а тому вони добре обізнані з можливостями дитячих голосів та з особливостями дитячого виконавства. Проте залишається досі не зрозумілим – чому професійні композитори недостатньо цікавляться дитячим пісенним репертуаром, адже в нашій музичній педагогіці є чудовий приклад, пов'язаний з іменем Д. Кабалавського.

Українські дослідники ретельно досліджують проблематику змісту, методів та технологій викладання предметів мистецького циклу й музики зокрема (Л. Аристова, О. Комаровська, О. Лобова, Л. Масол, О. Ростовський, Л. Хлебникова та ін.), де окремі питання присвячено й дитячому пісенному репертуару. Однак за останні десять років потреби й інтереси дітей значно змінилися, а тому змінилися й пісні. З огляду на це необхідні дослідження з ґрунтовним аналізом співочого репертуару для учнів різних вікових категорій, його особливостей, специфіки добору для різних вікових груп, зокрема й для ансамблів і хорових колективів, а також вироблення рекомендацій стосовно його опрацювання. Аналізу, на наш погляд, потребує пісенний доробок композиторів-аматорів з тим, щоб здійснена дослідниками «навігація» в музичному просторі України допомогла вчителям музичного мистецтва визначитися з добром творів для педагогічної роботи з дітьми та отримати методичні рекомендації щодо впровадження їх у практику. Це і складає **мету даної статті**.

Активна діяльність композиторів-аматорів у наш час є абсолютно законним явищем.

У Радянському Союзі для того, щоб оприлюднити власні твори, необхідно було вступити до спілки композиторів. Своєю чергою, для вступу до спілки треба було (за невеликим винятком) мати консерваторську композиторську освіту. Тож професійна освіта та членство у спілці композиторів були своєрідною гарантією якості пісень, написаних композиторами-професіоналами. Крім того, діяла система художніх

рад, рецензування, яка також була здатна відфільтрувати «слабкі» твори.

Сьогодні у композиторів-аматорів немає перешкод публікаціям власних творів. Упорядники посібників чи хрестоматій, видавці й автори підручників беруть на себе велику відповідальність, обираючи, рекомендуючи й публікуючи твір того або ж іншого композитора. Добре, що підручники ретельно читають рецензенти, а також їх аналізують фахі на засіданнях комісій дисциплін мистецького циклу.

На розміщення тих чи інших пісень, їх популярність і вибір вчителів впливає «сарафанне радіо» – яскраві, цікаві, сучасні і «свіжі» пісні швидко розповсюджуються від одного вчителя до іншого, у мережі Інтернет. Сьогодні визначився перелік композиторів-аматорів, чий пісню охоче використовують вчителі музичного мистецтва і включають до шкільних підручників їх розробники. Слід назвати А. Жидкевича, В. Ведмедерю, Н. Май, О. Янушкевич, Є. Карпенка, О. Лобову, І. Тарнавську, О. Кульчицьку, А. Мігай, А. Олейнікову, М. Шутя та чимало інших. Спільною рисою творчості цих авторів є те, що вони опанували мову сучасних естрадних пісень. Тож пісні, запропоновані названими авторами для школярів, сучасні за мелодикою та ритмами. Водночас слід визнати, що більшість із них написані з урахуванням зручності голосоведення, зі знанням можливостей дитячого голосу.

Якщо ж говорити про підручники «Мистецтво», де зазвичай пісенний репертуар присутній, то зазначимо: тут переважають суб'єктивна думка, уподобання й смаки самих розробників, що, зрештою, можна зрозуміти. Проаналізуємо пісні для учнів 1-х класів, запропоновані у підручниках, що вийшли друком у 2018 р.:

- Масол Л. М., Гайдамака О. В., Коло-тило О. М. Мистецтво. 1 клас. – Київ : Генеза. – 2018. – 128 с.

- Лемешева Н. А. Мистецтво. 1 клас. – Кам'янець-Подільський : Абетка. – 2018. – 128 с.

- Аристова Л. С., Калініченко О. В. Мистецтво. 1 клас. – Київ : Видавничий дім «Освіта». – 2018, – 128 с.

Ноти пісень вчителям, які працюють з учнями за іншими підручниками, по-

трібно відшукувати в мережі Інтернет. Розуміємо, що такий хід економить місце на сторінках підручників, проте важко погодитися з думкою, що ноти молодшим школярам не потрібні. Як підказує досвід, саме формування зорово-слухових зв'язків під час співу із застосуванням нотного матеріалу прискорює процес вивчення пісні [3, с. 102]. Щоправда, окремі автори пропонують електронні підручники, де нотний стан із нотами висвічується на інтерактивній дошці. Але зауважимо, що інтерактивні дошки є далеко не в усіх школах, особливо сільських. Можливо, нотні тексти вчителі пропонуватимуть учням на дошках чи на плакатах, – що раніше було досить поширеним прийом (як і викладання мелодії на фланелеграфі).

До сказаного вище слід додати, що в окремих підручниках, де містяться ноти пісень, гармонія в нотах не позначена (підручники Н. Лемешеві, О. Калініченка та Л. Аристові, Л. Масол, О. Гайдамаки і О. Колотило та ін.). Це створює певні труднощі для вчителів-початківців, які мають недостатні навички підбору акомпанементу на слух або відчувають дефіцит часу. Подібний недолік має чимало пісенних збірок для дітей, які були видані в Україні, наприклад: Пісенник: збірник пісень для учнів 5–8 класів загальноосвітньої школи (упорядник В. Я. Кващук – Тернопіль : Підручники і посібники, 1999. – 128 с.); Вчимось співати: збірник пісень для 1-3 класів (упорядник М. К. Яскулко. – Харків : Ранок, 2000. – 128 с.). Традиція не додавати до мелодій позначення акордів дожила до сьогодення. Оскільки автори посібників не передбачають обов'язкового використання фонограм акомпанементу, варто було б у нотах позначати гармонію за допомогою літер.

Проте є й інші приклади. Заслуговує уваги досвід журналу «Музичний керівник» – у ньому зазвичай друкуються пісні для дошкільнят. Учителі музики можуть використати окремі з них для навчання першокласників. Так наприклад, у № 5 за 2013 р. запропоновано значну кількість пісень із позначенням гармонії, а частина пісень викладена з ретельно розробленим акомпанементом. Учителю, звичайно, зручніше користуватися готовим акомпанемен-

том або ж визначеними акордами, ніж гармонізувати пісню власноруч. Зазначимо, що журнал «Мистецтво та освіта» також пропонує пісні з акомпанементом або з акордами, що позначені літерами.

Зупинимося на окремих особливостях пісень у підручниках для учнів 1-х класів.

Тематика пісень досить різноманітна. Це пори року, початок навчального року, певне коло календарних свят, таких як Новий рік, Різдво, 8 березня, Великдень. До Різдвяних свят пропонуються колядки та щедрівки, хоч їхнє коло є дещо обмеженим. Це «Щедрик» (підручники О. Лобової, Н. Лемешевої), «Щедрівочка щедрувала» (підручники Л. Кондратової, О. Калініченко та Л. Аристової), «Старий рік минає» (підручник авторів Т. Рубля, Т. Щеглової та І. Мед).

Патріотична тематика представлена здебільшого піснями ліричного характеру. Це, наприклад, «Намалюю Україну» – музика М. Ведмедері на вірші Н. Олійник (підручник О. Лобової); «Повертайся, ластівко» – музика В. Верменича на вірші М. Сингаївського (підручники О. Лобової, О. Калініченко та Л. Аристової). Слід згадати також пісню О. Злотника на вірш О. Вратарьова «Барви рідної землі». Такі твори виховують патріотизм саме через наповнення учнів почуттями радості, захоплення красою рідного краю.

Автори торкаються також козацької тематики, пропонуючи такі пісні, як «Козачата» М. Ведмедері на вірші О. Яворської (підручники О. Лобової; Г. Кізілової та О. Шулько), «Будем козаками» А. Зарудного (підручник О. Калініченко та Л. Аристової). Тексти пісень створені співавторами композиторів, сучасними українськими поетами, більшість з яких поки не здобули великої популярності. Проте тексти написані грамотно, мають яскраву образність, ясно висвітлюють тему, яку хоче розкрити автор.

Іноколи автори підручників пропонують пісні, які були раніше створені в російськомовному варіанті. Прикладом може слугувати пісня «Веселий музикант» А. Філіпенка на вірші Т. Волгіної (підручник авторів Т. Рубля, Т. Щеглової та І. Мед, а також підручник О. Лобової).

На жаль, автор українського перекладу в підручнику не зазначений.

У підручнику О. Калініченко та Л. Аристової запропоновані фрагменти пісень з англomовних мультфільмів «Чіп і Дейл» та «Баранчик Шон». Тут вказується автор перекладу – С. Ковальчук. А ось для пісні «До, ре, мі» з мюзиклу «Звуки музики» Р. Роджерса український текст створив невідомий автор.

Серед іноземних творів варто згадати білоруську народну пісню «Савка та Гришка» (підручник О. Лобової) та латиську «Ой-я, жу-жу» з того ж підручника. Пісні надаються з українським текстом.

На диво мало в підручниках пісень на вірші Т. Шевченка, а інші поети-класики (І. Франко, Л. Українка) зовсім не представлені в піснях. У підручниках О. Лобової, Г. Кізілової та О. Шулько вміщена українська народна пісня на вірш Т. Шевченка «Тече вода з-під явора», а в підручнику Г. Кізілової та О. Шулько – пісня «Зацвіла в долині». Ця українська народна пісня на вірш Т. Шевченка є також у підручнику Н. Лемешевої. Важливо, що великий Кобзар має бути більше представлений у пісенному репертуарі підручників.

Думаємо, що вчителям буде цікавим співвідношення авторських та народних пісень у названих підручниках (табл. 1).

Табл.1

Автори підручника	Українські народні пісні	Пісні українських авторів	Пісні зарубіжних авторів	Народні пісні інших країн
Н. Лемешева	4	16		
Л. Кондратова	5	15		
Л. Масол, О. Гайдамака, О. Колотило	4	15		
Т. Рубля, Т. Щеглова, І. Мед	7	13	1	
О. Лобова	5	19		2
О. Калініченко, Л. Аристова	5	15	3	

Окремо зауважимо щодо поспівок, у яких частково використовується народний матеріал – текст або ж музика. Найбільше таких поспівок в підручнику Л. Масол, О. Гайдамаки, О. Колотило. Наприклад, на с. 13 міститься поспівка «Прилетів комарик»: музика народна, слова Н. Гончарук. В. Верховинцем створено нові тексти до народних мелодій («Метелиця», с. 45 того ж підручника), і нові мелодії до народних текстів («Зробим коло», с. 45).

Цікавим для учнів практично в усіх підручниках є завдання придумати мелодію на запропонований вірш, що сприятиме розвитку творчих здібностей дітей, тому бажано, щоб вчителі сповна використовували таку можливість, а не уникали її, пояснюючи браком часу.

Серед українських народних пісень автори підручників найбільше полюбують пісню «Ходить гарбуз по городу» – вона вміщена в чотирьох підручниках. Також у чотирьох підручниках є пісня «Вийди, вийди, сонечко». Пісня «Ой єсть в лісі калина» пропонується у двох виданнях, так само, як «Щедрик» та «Щедрівочка щедрувала». Двічі повторюється колискова «Котику сіренький».

Автори, безумовно, прагнули обрати яскраві зразки українського фольклору, проте згаданими піснями скарбниця української пісенності не вичерпується. На майбутнє варто розширити перелік

фольклорних зразків у альтернативних підручниках та збагатити коло новими творами.

На нашу думку, гра – природний стан дитини, яка пізнає світ саме через гру. Немає нічого дивного, що в народних піснях (наприклад, веснянках) впроваджувалися елементи гри. У наш час пісні-ігри переживають друге народження. Цей популярний жанр набуває обертів у творчості Миколи Шутя – під його пісні хочеться плескати, рухатися тощо – вони відповідають потребам сучасних дітей. М. Шуть є автором ретельно розробленої методики застосування ігор на шкільних уроках. Він пояснює значення гри таким чином: «Детермінантою методики формування творчих умінь є синтез дослідницької та ігрової діяльності. У першій діти концентрують увагу на виразних аспектах незнайомого предмета чи явища, після чого дослідницька поведінка підмінюється різноманітними за способами і різновекторними за напрямками діями – грою» [6, с. 38]. Проте в розглянутих підручниках творчість М. Шутя представлена обмежено. Наприклад, у підручнику Л. Кондратової вміщено пісню-гру «Снігова пісенька» (с. 86), а в підручнику Н. Лемешеві пісню М. Шутя «Наше коло, мов сім'я» (с. 7).

Автори підручників так чи інакше пропонують інсценування пісень. Наприклад, автори Т. Рубля, Т. Щеглова та І. Мед вміщують короткий сценарій до пісні «Дибидиби» (с. 15). Л. Кондратова пропонує дітям відтворити характер мелодій за допомогою танцювальних рухів (с. 35) та інсценізувати пісню «Ходить гарбуз по городу» (с. 47). На с. 26 підручника О. Лобової є рекомендації щодо інсценізації пісні А. Філіпенка «Веселий музикант», а на с. 46 – пропозиція придумати рухи або танець із парасольками до пісні «Кап, кап, кап» Н. Май. Л. Масол, О. Гайдамака, О. Коло-тило в своєму підручнику на с. 13 пропонують гру «Зозуля та соловейко». Не зовсім ясно, чи існують певні підказки зі створення гри, чи вчитель з учнями мусять придумати гру самостійно. Зрозуміло, що багатьом авторам підручників імponує українська народна пісня «Ходить гарбуз по городу», до якої можна створити яскраву інсценізацію.

Елементи гри часто переплітаються з елементами танцю, тому варіантів для творчості учнів багато.

У переліку пісень у згаданих підручниках трапляються твори з досить складним для першокласників *ритмом*. Так наприклад, пісня-гра В. Верховинця, запропонована Н. А. Лемешеву (с. 35), окрім складного для 6–7-річних дітей ритму має ще й високі верхні ноти.

Зрозумілим є бажання пропонувати 6–7-річним дітям пісні з відомих зарубіжних мультфільмів, проте деякі зразки мають надто складний синкопований ритм (підручник Калініченко О., Аристової Л.).

Взагалі-то застосування свіжих синкопованих ритмів не можна вважати недоліком пісень. Ця данина сьогоденній популярній музиці сприяє зацікавленню дітей, дозволяє інтенсивніше вивчати пісенні твори. Проте зауважимо, що не варто твір складними ритмами перевантажувати, оскільки технічні проблеми можуть затінити творчу мету.

Трапляються мелодії, складні для інтонування: відхилення в тональність доміанти (останній рядок), досить великі стрибки з використанням, зокрема, ввідного тону «до-дієз» можуть перешкодити якісному виконанню пісні (підручник О. Калініченко та Л. Аристової, с. 101).

Взірцем для композиторів та вчителів і досі залишаються пісні «старих майстрів» (А. Філіпенко, В. Верменич, Б. Фільц), які є класикою дитячого репертуару і не виглядають анахронізмом. Так, у творах В. Верменича красива мелодія, рівномірний ритм органічно поєднуються зі зручним голосоведенням.

Щодо тенденцій, які можна виділити у формуванні дитячого пісенного репертуару. На наш погляд, він сформувався під впливом радянської дитячої пісенної спадщини; української естради; афро-американської музики. У свій час кілька поколінь школярів співали, наприклад, пісню Д. Каблевського «Наш край», але з 1990-х рр. вимоги до репертуару різко змінилися. Багато радянських пісень було забуто й розпочалися пошуки нового (ритмів, інтонацій, текстів) здебільшого в середовищі композиторів-аматорів. Однак найкращі твори композиторів радянської доби

продовжують використовуватись (у перекладі на українську мову).

Щодо впливу української естради, то тут слід мати на увазі той напрямок, в якому втілюються фольклорні мотиви, хоч і опосередковано. Такі пісні естрадного характеру пропонує Наталія Май. Можна стверджувати, що композиторка не уникнула впливу фольк-року. Лінію української естради відбиває творчість О. Злотника. Творчість М. Ведмедері втілила кращі традиції дитячих пісень минулого. Автор має яскравий мелодійний дар, логічно розвиває основний мотив, не перевантажує пісню складними ритмами.

Останніми роками дещо посилюється вплив афро-американської музики – у піснях стало більше синкоп, складних ритмічних формул. Своєрідною альтернативою старим пісням є пісні з танцювальним началом, що властиво популярній музиці. Прикладом цієї тенденції може бути творчість Ірини Тарнавської.

Якщо спробувати проаналізувати зміни в пісенному репертуарі молодших школярів протягом останніх 15–20 років, то варто зазначити, що ці зміни не кардинальні, проте помітні. Коло авторів, які заявили про себе, поповнюється новими іменами, хоча й композитори, що розпочинали творчу діяльність в 90-х роках минулого століття або навіть раніше, не здають своїх позицій. Прикладом можуть бути чудові пісні І. Кириліної.

Пісні Оксани Кульчицької, Ірини Тарнавської, Ірини Кириліної, Анни Олейнікової – це приклад опанування сучасних засобів музичної виразності: автори вдало поєднують мелодику, характерну для українських пісень, із цікавими ритмами. І якщо пісня не перевантажена синкопами або складними стрибками, – ми отримуємо цікавий творчий результат.

Слід зауважити, що в позакласній роботі, на співацьких конкурсах та фестивалях вчителі часто пропонують 6–7-річним учням більш «дорослий» репертуар, пісні про кохання. Вважаємо, що тематика пісень для виконання дітьми має бути дитячою. Автори запропонованих посібників, до слова, це враховують, що є позитивним моментом.

Важливим і достатньо сутнісним аспектом проблеми дитячого пісенного репертуару є його вивчення і виконання, а отже **використання в цьому процесі інструментального супроводу** (адже більшість пісень для дітей написано з акомпанементом) – йдеться про «живий» супровід та фонограму.

Сьогодні питання: чому віддати перевагу під час співу – «живому» акомпанементу чи фонограмі – не стоїть. Спів під фонограму є невід'ємною складовою сьогоденного мистецького життя [1, с. 71]. Оскільки «тепер на перший план вийшли шоу, видовищність, необхідність утримувати глядача своїми костюмами» [4, с. 201], дітям теж хочеться співати під фонограму, наслідуючи улюблених «зірок».

Отже, електронний акомпанемент – частина сьогоденної музичної культури, а тому повне виключення фонограм з навчального процесу було б недоречним. У той же час повна заміна інструментального акомпанементу фонограмами на уроці мистецтва неприпустима. А отже, фонограми і супровід акустичних інструментів мусять співіснувати.

Ряд композиторів популяризує власні пісні не тільки у вигляді нотного тексту, а й додає до нот диски з фонограмою супроводу (Н. Май, І. Тарнавська, В. Сокур, А. Олейнікова та інші), що охоче використовують вчителі музики та мистецтва. Та й учні охоче співають під фонограму.

Часом здається, що фонограма збагачує супровід порівняно з «живим» акомпанементом фортепіано або баяна, та й рівень виконавства вчителів теж різниться – учителі початкових класів програють у цьому вчителям-музикантам. Варто зазначити, що **використання фонограм** в навчальній та позакласній роботі несе в собі як позитивні, так і негативні моменти. Серед *позитивних сторін використання фонограми* для учнів: збагачення звучання музичного твору новим забарвленням, що створює більшу привабливість для учнів; асоціація співу під фонограму в учнів із сучасним виконанням пісні – «як у відомих естрадних співаків», що є «крутим». Для вчителів: застосування фонограм звільняє вчителя від обов'язку вчити

акомпанемент, зосереджувати увагу на ньому під час розучування пісні та створює більше можливостей працювати з учнями над інтонацією чи втіленням виконавського плану пісні.

Водночас варто пам'ятати про *певні недоліки* використання фонограм:

- Фонограма супроводу є лише імітацією живого оркестру, вона раз і назавжди створює жорсткі рамки виконання – темп, динаміку та ін., відхилення від яких неможливе. Це позбавляє учнів можливості виступати співтворцем твору – вносити елементи творчої, музичної, акторської, пластичної імпровізації.
- Фонограми-«плюсівки» створюють передумови для того, щоб дитина не стільки вчилася співати, скільки копіювала манеру (і не завжди бажану) того чи іншого виконавця.
- Фонограми-«плюсівки» можуть позбавити учнів мотивації навчатися співати красиво, правильно, розвивати співацькі навички та ін. Вони можуть бути використані як ілюстрація твору або під час зйомок відеокліпу.
- Спів під фонограму позбавляє учнів-виконавців можливості «непомітного» виправлення помилки: якщо концертмейстер чи вчитель може «почекати», «підхопити» музику, то з фонограмою можна «розійтися».
- Занадто гучне звучання фонограм здатне негативно впливати на музичний слух дітей.
- Постійний спів під фонограму затримує розвиток музичальності юного виконавця, бо позбавляє його можливості навіть незначною мірою імпровізувати в плані темпу та агогіки.

Звичайно, не треба думати, що наступ комп'ютерних технологій є негативним явищем. У той же час необхідно зберегти в музичному навчанні та виконавстві таку цінність, як «жива музика», що «організує духовне спілкування людей» [5, с. 37]. Саме акустичний інструмент здатний передати всю глибину та найтонші нюанси людських почуттів.

Як свідчить практика, *на етапі розбору пісні* взагалі не варто вмикати фонограму-«плюс». Її можна запропонувати учням послухати для створення першого враження про пісню, але вив-

чати її слід під музичний інструмент. Такий спосіб розучування надає вчителю можливість оперативніше реагувати на інтонаційні помилки учнів і одразу ж виправляти їх.

Бажано в початкових класах інколи застосовувати фонограми, де в акомпанементі чітко звучить мелодія: діти ще невпевнено інтонують, і відтворення мелодії буде сприяти розвитку їх ладового чуття, мелодійного слуху. Фонограми ж без мелодії, тобто самостійний супровід, буде в пригоді досвідченим виконавцям, які здатні впевнено тримати свою партію на фоні поліфонічного або акордового акомпанементу.

На уроках, коли співає весь клас, бажано не застосовувати мікрофони, краще підтримувати помірний рівень звучання, зумовлений природною силою дитячих голосів. Потужність фонограм в класі не повинна перевищувати природне звучання фортепіано або баяна та заглушати співаків.

Інколи педагоги застосовують *карооке*: такі фонограми легше дістати, вони мають прийнятний рівень якості. Карооке в перекладі з японської означає «пустий оркестр» і передбачає, окрім звучання музичного супроводу, ще й показ тексту на телеекрані, хоча цим практично можна нехтувати. Професійно записані фонограми для карооке в певних межах можуть застосовуватися на заняттях з дітьми.

Варто давати слухати взірцеві варіанти виконання того чи іншого вокального твору – як у власному, вчительському виконанні, так і в запису. Фонограми, які опрацьовані з метою «приглушення» вокальної партії, обмежено можуть бути прийнятними, хоча не кожний вчитель музики здатний переробити таким чином на комп'ютері «плюсівку».

Фонограму можна записати власноруч за допомогою синтезатора або ж на комп'ютері, застосовуючи нотні редактори. Останні фонограми потребують «доопрацювання» за допомогою таких програм, як «Cubase» або «Nuendo», хоча часто застосовуються «саморобні» медіа-файли і, слід зазначити, як робочий акомпанемент цілком себе виправдовують. З нотних редакторів найбільш прийнятними слід вважати «Finale» і

«Sibelius». Хороший результат приносить колективне створення фонограм учнями разом із учителем, що може стати творчим завданням (наприклад, на гуртках).

Висновки. Проблема дитячого пісенного репертуару є актуальною проблемою сьогодення, оскільки його формування здійснюється під впливом традицій, притаманних дитячому репертуару радянської доби, та нових тенденцій, пов'язаних із розвитком естрадної музики, появою нових ритмів і інтонацій, стилів сучасної музики. Дитячий пісенний репертуар сьогодення створюється композиторами-класиками, які продовжують свою творчу діяльність, і молодими композиторами-аматорами, які розробляють нові теми й експериментують з цікавими ритмами, посилюють пісні танцювальними елементами та ін.

Аналіз дитячого пісенного репертуару підручників для 1-х класів випуску 2018 р. показав перевагу українських авторських пісень, запропонованих також кращі зразки народних пісень, поспівки. Це дає змогу твердити, що пісенним репертуаром уроки мистецтва забезпечені достатньо, залишається лише опанувати з учнями запропонований матеріал. Більшість пісень має цікаві мелодії і тексти, які написані грамотно, з урахуванням віку дітей.

Виконання пісень на уроці потребує інструментального супроводу, це може бути «живе» виконання вчителем або фонограма, яка є даниною часу і характерна для сучасної музичної культури. Фонограма має свої позитивні сторони, а саме: розвиває почуття ритму і сприяє ритмічному співу, розвиває відчуття темпу, тренує навички вчасного вступу і закінчення співу, формує навички співу у мікрофон та ін. Проте спів під фонограму обмежує музичну творчість учнів, не залишає можливостей музичної імпровізації і, власне, впливає на музичну культуру, адже учням корисніше слухати багато взірців «живого» – якісного і високопрофесійного виконання музичного твору. З урахуванням цього в навчально-виховному процесі важливо сполучати обидва види супроводу виконання пісень учнями.

Наявність альтернативних підручників з мистецтва дає вчителям певну

свободу вибору репертуару – при цьому слід вивчати оновлений дитячий пісенний репертуар, аналізувати його і обирати на користь музичного і особистісного розвитку дітей – це і становить перспективу подальших розвідок.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бороздин А. О. Караоке на уроке : (новые информационные технологии в общем музыкальном образовании) / А. О. Бороздин // Музыка в школе. – 2006. – № 5. – С. 69–72.
2. Живайкин П. Синтезатор – основной элемент общего музыкального образования в будущем // Музыка в школе. – 2005. – № 1. – С. 4–9.
3. Заболотный И. П. Основы хорознавства : навчальний посібник. – Суми : ВВП «Мрія-1», 2006. – 180 с.
4. Откидач В. Естрадний спів і шоу-бізнес [Текст] : навчально-методичний посібник / В. М. Откидач. – Вінниця : Нова книга, 2013. – 368 с.
5. Тарапата-Більченко Л. Філософія музики в педагогічній інтерпретації // Мистецька освіта в контексті європейської інтеграції: теоретичні та методичні засади розвитку. Тези міжнародної наукової конференції 3 червня – 2 липня 2004 р. – Київ – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2004. – 397 с.
6. Шуть М. М. Питання методики формування творчих умінь молодших школярів засобами музичної гри / М. М. Шуть // Педагогіка та психологія. – 2012. – Вип. 42. – С. 37–44 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2012_42_8
7. Заболотный И. П., заслуженный деятель искусств Украины, профессор, Учебно-научный институт культуры и искусств Сумского государственного педагогического университета имени А. С. Макаренка, Украина, zabolotnyj@meta.ua

Карпенко Е. В., доцент, Учебно-научный институт культуры и искусств Сумского государственного педагогического университета имени А. С. Макаренка, Украина, eugen.karpenko@yahoo.com

Детский песенный репертуар: анализ и изучение на уроках музыкального искусства

В статье рассматривается проблема песенного репертуара для младших школьников в рамках изучения предмета «Искусство» в общеобразовательной школе. Анализируются текстовая и музыкальная составляющие песен для учеников начальной школы, предложенных современными украинскими авторами и используемых в учебниках «Искусство» (на примере учебников для 1-х классов). Выделяются тенденции песенного репертуара современных украинских авторов для детской аудитории и особенности их исполнения под «живое» сопровождение и фонограмму. Освещаются положительные и отрицательные стороны применения фонограмм в музыкальном

обучении младших школьников, приводятся методические советы.

Ключевые слова: детский песенный репертуар, младшие школьники, пение, фонограмма, «живой» аккомпанемент.

Zabolotnyi I. P., Honored Worker of Arts of Ukraine, Professor, Educational and Scientific Institute of Culture and Arts of Sumy State A.S. Makarenko Pedagogical University, Ukraine, zabolotnyj@meta.ua;

Karpenko Ye. V., Associate Professor, Educational and Scientific Institute of Culture and Arts of Sumy State A.S. Makarenko Pedagogical University, Ukraine, eugen.karpenko@yahoo.com

Children's song repertoire: Analysis and study at music lessons

The article deals with the problem of the song repertoire for primary schoolchildren overall and in the context of studying the subject "Art" in a general secondary school. Lyrics and music of songs for primary schoolchildren, offered by modern Ukrainian authors and used in the textbooks of "Art" (for instance, textbooks for 1st grades) have been analyzed. The author gives both examples of successful and inadequate singer's opportunities for 6-7-year-old students. The trends of the song repertoire formed during the period of independent Ukraine have been presented: changes in the song repertoire of primary schoolchildren during the last 15-20 years have not been cardinal but noticeable. The circle of the author-classics was added with new names, although composers-fans who successfully combine the melody of Ukrainian songs with interesting and contemporary rhythms. It is noticeable that the songs can be performed with dance moves. The content of contemporary authors' songs, the patriotic themes of these songs, which is accessible to children's perception, has been analyzed. The author concludes that there is a dominance of the "adult" singer's repertoire in students' extracurricular activities (singer contests, festivals), which negatively affects the general culture and vocal development of pupils. The attention is paid to the peculiarities of performing children's singing repertoire at music lessons in school, which takes place under "live" accompaniment and phonogram. Both positive (development of a sense of rhythm, a sense of pace, training the skills of timely entry and the ending of singing, formation of skills of singing into a microphone, etc.) and negative sides of singing on a phonogram (limitation of students' musical creativity, weak possibility of musical improvisation, etc.) in musical education of primary schoolchildren. The author presents some methodological tips for using the phonogram. To sum up, it is important use moderate combination in musical education of both forms of pupils' singing.

Keywords: children's song repertoire, primary schoolchildren, singing, phonogram, live accompaniment.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2019 р.